

Gürsoy Akça & İkbal Vurucu (Ed.). *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar.* (Konya: Eğitim Kitabevi, 2016)

Gürsoy Akça & İkbal Vurucu (Ed.). *War and society: Writings on War.* (Konya: Eğitim Kitabevi, 2016)

İnceleyen: Ayşe Kübra Birey*

Bu yazıda Gürsoy Akça ve İkbal Vurucu'nun derledikleri *Savaş ve Toplum: Savaş Üzerine Yazılar* adlı eserde yer alan çalışmalar ana hatlarıyla tanıtılarak eserle ilgili bir değerlendirmeye ulaştırılması amaçlanmaktadır. Buna girişmeden önce Gürsoy Akça'nın akademik hayatı boyunca yaptığı yayınlar konularına göre ortaya konulmaktadır. Gürsoy Akça Aralık 2019'da ölümüne kadar özellikle Osmanlı toplumu, tarihsel sosyoloji ve günümüzdeki başlıca sosyolojik süreçler ve olgular başta olmak üzere sosyolojinin farklı konularıyla ilgili çok sayıda makale ve kitap yayınlamıştır. Akça, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Sosyoloji ve Antropoloji Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Yumni Sezen danışmanlığında kabul edilen yüksek lisans tezinde "İptidai Kavimlerde Din Anlayışları Teorileri ve Emile Durkehim" (Akça, 1998) konusunu incelemiştir. Yüksek lisans tezinin özeti 2003'te *Tabula Rasa* dergisinde yayımlanmıştır (Akça, 2003a). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda Doç. Dr. Tayfun Amman danışmanlığında kabul edilen doktora tezi "Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı" (Akça, 2003b) başlığını taşımaktadır. Doktora tezinin özeti 2003 yılında *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*'nde (Akça, 2003c) yayımlanmıştır.

Akça, lisansüstü tezlerinin dışında Ahilik ve fütüvvetçilik (Demirpolat & Akça, 2004; Akça, 2017), heterodoxy (Akça & Demirpolat, 2003), küreselleşme, ulus devlet ve postmodernite (Akça, 2003; Akça, 2005a; Akça, 2005b; Akça ve Vurucu, 2016b), teknoloji ve mahremiyet (Akça & Başer, 2011), Osmanlı-Türk toplumunda siyasal, ekonomik, hukuksal ve kültürel yapılar ve değişimler (Akça & Hülür, 2004; Hülür & Akça 2005; Akça & Hülür, 2006; Akça & Hülür, 2007, Hülür & Akça 2007; Akça, 2007; Demirpolat & Akça, 2008; Demirpolat & Akça, 2009), tarihin bilimsel mahiyeti (Akça, 2016a), çokkültürlülük (Akça & Vurucu, 2010; Akça, 2016b; Akça & Vurucu, 2016a), çoğulculuk (Akça, 2013), sosyal destek ve ruhsal sağlık (Selçuk Tosun & Akça, 2014) konularında makaleler yayınlamıştır. Akça bunlara ek olarak Osmanlı devletinde bilgi ve iktidar (Akça, 2010) ve *Klasik Osmanlı Çağında Tarih, Meşruiyet ve Rüya* (Akça & İnce, 2015) kitaplarını yazmış ve *Savaş ve Toplum: Savaş Üzerine Yazılar* (Akça & Vurucu, 2016), *Doğudan Batıya: Devletler, Toplumlar, Farklılıklar* (Günkut, Akça & Vurucu, 2016) adlı kitapların editörlüğünü yapmıştır.

Kitap incelemesi

Book review

Geliş - Submitted: 13/11/2020

Kabul - Accepted: 27/12/2020

Atıf – Reference: Birey, A. K. (2020). Gürsoy Akça & İkbal Vurucu (2016). *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar.* *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, Gürsoy Akça Özel Sayısı, 5, 254-263.

* Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, E-posta: ayse.birey@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6720-3836

Gürsoy Akça ve İkbâl Vurucu'nun (2016) derlediği *Savaş ve Toplum: Savaş Üzerine Yazılar* adlı kitap, "Tarih; Savaş ve Strateji", "Savaş, Kimlik ve Varoluş", "Savaş ve Etnik Düşmanlık: Ermeni 'Sorununun' İçyüzü" başlıklı üç bölümden ve bu bölümlerdeki 24 çalışmadan oluşmaktadır. Kitabın ilk bölümü "Tarih; Savaş ve Strateji" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm; savaş, tarih, ideoloji ve strateji gibi kavramları genel bir değerlendirmeye ele alan 8 çalışmayı içermektedir. "Savaş Üzerine" başlığı taşıyan ilk çalışma, savaşı tanımlamakta ve savaş tarihinin insanlık tarihi olarak değerlendirilebileceğini; insan tarihinin savaşlarla dolu olduğunu ve bu savaşların sadece diğer insanlarla gerçekleşmediğini, insanların doğayla, tanrı ya da tanrılarla ve kendileriyle de savaştığını dile getirmektedir.

"Tarih, Savaş ve Strateji", tarihe bakarak savaş türlerini örnekleriyle anlatmıştır. Politikadan arındırılmış mutlak savaş; I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nı da içinde barındıran, tüm kaynakların savaş için seferber edildiği topyekûn savaş; belirli hedefler için savaşılan sınırlı savaş; geleneksel silahlarla eğitilmiş orduların karşılıklı savaşı olan konvansiyonel savaş; bir ülkenin savaştığı ülke içerisindeki toplumsal sorunlardan yararlanarak, o ülkeye kendine yakın bir yönetimi yerleştirmesiyle gerçekleştirilen konvansiyonel olmayan savaş; etkisi yıkıcı ve nesiller boyu süren nükleer savaş; insan, bitki ve hayvanlar zehirlenerek ölümlerine neden olan biyolojik savaş ve zehirli kimyasalların kullanıldığı kimyasal savaş; işgal altındayken yerli kuvvetlerin askeri ya da yarı askeri "küçük birliklerin yürüttüğü" savaş olan gerilla savaşı; medyanın başrolde olduğu bir devlet ya da devletler grubunun propaganda ile siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel zorbalığı olan psikolojik savaş; taraflar arasında güç dengesi olmayan asimetrik savaş; karmaşık, uzun dönemli ve terörün kullanıldığı, milli olmayıp ideolojilerle çatışılan dördüncü nesil savaş; bir devletin ya da grubun başka bir devletin bilgisayar sistemlerine ya da sanal ağlarına girip bu sistemlere zarar vererek ya da bu sistemleri tamamen kullanılmaz hale getirerek gerçekleştirilen siber savaş açıklanmıştır (Aşçı, 2016, s. 17-28). Bu çalışmada tarihin önemi, devletlerin stratejilerini belirlerken tarihe başvurularını gerektiğine dayandırılarak açıklanmış, tarih ve savaş ilişkisi ve bunların stratejiye etkisi vurgulanmıştır.

"Savaş ve Barış Üzerine" çalışması, savaşları "açık savaş" ve "gizli savaş" olarak ayırmıştır ve "açık savaşlar" yani sıcak savaşlar konu alınmıştır. Çalışmada savaşın farklı tanımları ve çeşitleri yer almıştır. İnsanların savaşma nedenlerinin çeşitli argümanları verilmiştir (Hocaoğlu, 2016, s. 31). Bu bağlamda, modernitenin iki çelişkili niteliği içinde barındırdığının altı çizilmektedir. Modernite hem "daha demokrat" hem de "daha militer"dir ve 20. yüzyıl tarihin en kanlı savaşlarına sahne olmuştur (Hocaoğlu, 2016, s. 37). Clausewitz'in savaş görüşlerine sık sık başvurulmuş, savaşın siyasi bir eylem olduğu belirtilmiştir. Kökeni Katolik kilisesinin önemli isimlerinden biri olan Agustinus'a dayanan, günümüzde teolojik içeriğini kaybeden ancak kavramsal düzeyde varlığını sürdüren "haklı savaş" kavramının (Hocaoğlu, 2016, s. 37-40) tarihi çerçevesi ve ilkeleri açıklanmıştır. İnsan doğasıyla ilgili iki zıt görüşe sahip olan iki düşünürün, insanlar arasındaki doğal halin barış olduğunu savunan Locke ve savaş olduğunu savunan Hobbes'un görüşlerine kıyaslamalı olarak yer verilmiştir. Rousseau'ya göre de insanın tabii halinde savaş yoktur. Mülkiyet kavramı ve devletler hayatımıza girdiğinde savaşlar başlamıştır ve savaşın amacı "düşman devletin yok edilmesi"dir (Hocaoğlu, 2016, s. 43-44). Marksistler savaşları üç gruba ayırır. Birincisi "haksız savaş" olanlar; yani kapitalist devletlerarası yaşanan savaşlar, ikincisi kapitalist ve sosyalist devletler arasındaki "sınıf mücadelesinin bir sonucu" olarak ortaya çıkan savaşlar, üçüncüsü ise "sömürgelerin kurtuluş savaşları" olan "haklı savaşlar"dır. Marksistler de Clausewitz gibi savaşın politik bir eylem olduğunu düşünmektedir (Hocaoğlu, 2016, s. 44). Çalışmada düşünürlerin "haklı" ve "haksız" savaş ayırmaları üzerinde özellikle durulmuştur. Devleti kutsal kabul eden Hegel için savaş, devletlerarasında çözülemeyen sorunların "en son ve kesin çözüm şeklidir" (Hocaoğlu, 2016, s. 54-55). Kant'a göre ise savaş doğaldır ancak Kant "ebedi barışı" arzular ve bu barışın, Hegel'in zıt görüşünde olarak, önce Avrupa ile başlayarak tüm devletlerin

birleşerek tek bir devlet oluşturmasıyla gerçekleşebileceğini söyler (Hocaoğlu, 2016, s. 57). Aralarında felsefenin de bulunduğu farklı alanlarda uzmanlık edinen Hocaoğlu (2016, s. 32), “savaşın tanımı üzerinde felsefi düzeyde kesin bir anlaşma sağlamanın” kolay olmadığını söylemektedir. Barışın savaştan üstün olduğu ancak savaşa her zaman hazır olunması gerektiği belirtilerek sonlanan Hocaoğlu’nun bu çalışması, önemli düşünürlerin savaş, barış, insan doğası, dünya birliği, “haklı” ve “haksız” savaş gibi kavramlar üzerindeki görüşlerine açıklayıcı bir şekilde yer vermektedir.

“İnsan, Şiddet ve Savaş Üzerine” başlıklı çalışmada birçok düşünürün savaş hakkındaki düşüncelerine ve diğer çalışmalarda diyalogun bir şekilde yer alan “savaş kuramını gerçek anlamda sistematikleştiren” Clausewitz’in (Göksu, 2016, s. 72) görüşlerine özel olarak değinilmiştir. Çalışmada yer verilen düşünürler savaşı, ilk insandan beri var olan bir olgu olarak tanımlar. Maddi ve manevi gelişimin savaş olgusunu genişlettiği düşünülür. Çalışmada Rousseau’nun toplum bakışı referans alınarak, insanın toplum oluşturmadan önce savaşı mutlu bir şekilde yaşadığı, maddi gelişmelerin ve toplum oluşmasının savaşı doğurduğu görüşü ağır basmaktadır.

Kitabın beşinci bölümü, kitabın iki editöründen biri olan Gürsoy Akça tarafından kaleme alınmıştır. “Tarihin Bilimsel Mahiyeti Tartışmaları” başlıklı bu bölümde tarihin ne olduğu, tarih yazımı, tarihin neden bilim olarak kabul edilmesi gerektiği, bilim olarak kabul edilmemesine sebep olan bazı özellikleri, tarih bilimi üzerine tartışmalar gibi konulara ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Tarihin bilimselliği tartışmaları, doğa bilimlerinin yöntemlerinin sosyal bilimlerde de kullanılmak istenmesi ile ortaya çıkmıştır. “Kültürel bir varlık olan” insan olaylar karşısında nesnel olamaz (Akça, 2016, s. 83). Tarih, geçmişin tarihçi tarafından değerlendirilerek yazılmasıdır. Tarihinin geçmişi yazarken tamamen nesnel olmaya çalışsa da geçmiş kendi perspektifi ile aktaracaktır. Tarihçilerin daha eski zamanları incelerken diğer tarihçilerin eserlerinden de yararlanması bu nesnel olmayan durumu daha da öznelleştirir, anlatılardan yeni anlatılar türer. Bu yüzden geçmiş ve tarih farklıdır. “Yazıya dökülmüş tarih, geçmişte olanın hakikati değil, hakikatin izlerinin yorumundan ibarettir” (Akça, 2016, s. 85). Ancak Akça (2016, s. 87), Hobsbawm’a atıfta bulunarak “bütün toplumsal gerçekliklerin izlerin olaya delaletleri üzerinden bilinebileceğini” söyler.

Tarihçiler tarihin bilim olduğunu savunurken, tarihin bilimsel olmadığını öne sürenlerin görüşlerine karşı argümanlarla cevap verirler. Tarihin bilimselliği tartışmalarına sebep olan tarihin nesnelligi ve nedenselliğidir. Tarihin geleceği tahmin edememesi, tarihten çıkarılan sonuçları değersiz kılmaz. Akça (2016, s. 87-89), Braudel’e atıfta bulunarak bilimin “kehanetle ilişkilendirilmesi” anlayışının büyük oranda aşıldığını söyler. Tarihte nedensellik vardır ancak doğa bilimlerindeki nedensellikten farklıdır (Akça, 2016, s. 90). Doğa bilimleri açıklamakla ilgilenirken, sosyal bilimler anlamakla ilgilenir. Tarihin gerçeği ortaya çıkarmaması, tarihin işlevini tartışılır hale getirmiştir. İşlev, “gereklilik” ile ilgilenir. Hakikati gözler önüne seremese de tarih toplumların “tarihsel dayanaklarının oluşturulması ve güçlendirilmesi” için önemlidir ve “toplumlar için varoluşsal bir kıymete sahiptir” (Akça, 2016, s. 104). Tarih, toplumlar için gelecek ve geçmiş arasında bir bağ kurar. Geleceğin inşasına katkıda bulunduğu inanan yaklaşımda tarih işlevseldir. Ancak pek çok olay tarihçiler tarafından öngörülemez, bu işlevsellik iddiası da eleştirilmiştir (Akça, 2016, s. 107-108). Öngörü tam olarak sağlanmasa da “tarih şimdiki zamanın ve geleceğin gelişmelerinin analizinde ve yönlendirilmesinde işlevseldir”. Tarihin bir diğer önemli işlevi toplumsal aidiyet duygusu yaratmasıdır (Akça, 2016, s. 108).

Akça, tarihin bilimselliği tartışmalarının tarihi pozitivist paradigmaya göre değerlendirmenin sebep olduğunu söyler. Pozitivist tarihçilik tartışmalıdır. Tarih gibi tüm sosyal bilimlerin doğalarına uygun bir yöntemin bulunması bu sorunun aşılmasını sağlayacaktır. Akça, tarihin ne olduğunu, amacını, katkılarını, farklı yaklaşımları ve eleştirilerini detaylı bir biçimde açıkladığı çalışmasında tarihle birlikte tüm bilimi ve bilimsel

yöntemin ne olduğunu sorgulatmaktadır. Tarihin doğasındaki hakikati tam olarak bilememe ya da geleceği görememe gibi yönleri, tüm sosyal bilimlerde mevcuttur. Pozitivizm sosyal bilimlerin bilimselliğini de tartışılır hale getirdiğine göre, sosyal bilimler söz konusu olduğunda başka bir paradigma ile düşünmek gerekmektedir (Akça, 2016, s. 110). Söz konusu bu çalışma ele aldığı konu bağlamıyla açıklayıcı ve yönlendirici bir karaktere sahiptir. Çalışma, açıklayıcı ve yönlendiricidir.

“Psikolojik Savaşın ve Propagandanın Kültürle İlişkisi”, psikolojik savaşın ve propagandanın ne olduğunu ve bunların kültürle ilişkisini anlatmaktadır. Kültür türlerine göre psikolojik savaş yöntemleri de değişmektedir. Propaganda, algının işleyişine müdahale ederek gerçekliği değiştiren ve yönlendiren bir psikolojik savaş aracıdır. Propagandanın en önemli aracı ise medyadır (Vurucu, 2016, s. 113-128).

“Ortadoğu’da Şiddetin Son 5 Bin Yılı”, Ortadoğu’daki şiddetin tarihini, dinsel, siyasi ve ekonomik şiddet olmak üzere uygulanan şiddet türlerini açıklayarak anlatmaktadır. Çalışmada çeşitli görsellere de yer verilerek geçmiş şiddet olayları ve grupları ile günümüzdeki şiddet grupları ve olayları arasındaki benzerlikler ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışma ile Akça’nın çalışması arasında bağlantı kurulabilir. Bu çalışmadan, her ne kadar her zaman olmasa da bazen tarih ve günümüz arasında bağlantılar kurulabildiği, benzerlikler bulunduğu çıkarılabilir. “Tarih tekerrürden ibarettir” sözü bu çalışmada anlatılanlar için uygun düşmektedir.

“İdeoloji’nin Kuramsal Serüveni ve Batı Marksizmi-Teorik Külliyyatın Tarihsel İzdüşümü ve İdeoloji Analizine Giriş” çeşitli düşünürlerin ideoloji tanımlarına yer vermektedir. İdeolojinin ne olduğu farklı görüşlerle detaylı bir biçimde tartışılmış ve şimdiye kadar hiç kimsenin ideolojinin tek ve yeterli bir tanımını yapamadığı sonucuna varılmıştır. Gökalp (2016, s. 139-158), ideolojinin, birbirinden çok farklı birçok anlam barındırdığını söyler.

Kitabın birinci bölümde savaşın insan tarihi boyunca var olan bir olgu olduğu, savaşın sadece “sıcak savaş”tan ibaret olmadığı anlatılmış; tarih, ideoloji, stratejiyle ve toplumla bağı üzerinde duran çalışmalara yer verilmiştir. İkinci bölüm ise “Savaş, Kimlik ve Varoluş” başlığını taşımaktadır ve on çalışmadan oluşmaktadır. Bu bölümde çeşitli ulusal kimliklerin savaşlarda yaşadıkları sorunlar ve varlıklarını sürdürme süreçlerini işleyen çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca savaşların yarattığı ekonomik değişimler de bu bölümde işlenmiştir.

“İmparatorluktan Ulus-Devlete: Rumeli’de Yaşayan Türk Göçleri ve Muhacirlik Sorunu”, Balkanlardaki sorunları ele almaktadır. Üç farklı dinin bir arada bulunması, bu bölgede savaşların hiç durmamasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti’nin imparatorluğa dönüşmesi Balkan fetihleri ile gerçekleşmiş, Türkler bu bölgeye yerleştirilmiştir. Daha sonra, Balkanlardaki toprakların kaybedilmesi ile orada yaşayan Türkler tekrar Anadolu’ya göçe zorlanmıştır (Dural & Eserler, 2016, s. 161-200).

Rusya’nın desteğiyle Bulgaristan’ın Osmanlı topraklarından çıkması ve bağımsız bir devlet olması, Balkanların Türk yönetiminden çıktığının göstergesi ve Osmanlı’nın imparatorluk vasfını kaybetmesinin başlangıcıdır (Dural & Eseler, 2016, s. 166). Balkanlarda Slav birliği oluşmuş, I. Balkan Savaşı başlamıştır. Osmanlı bu savaşta yenilgiye uğratılmıştır ancak Balkan ülkelerini sonuçlar memnun etmemiştir. Böylece II. Balkan savaşı başlatılmıştır. Bulgaristan’ın yenilgiye uğratılması ile Bulgaristan’da yaşayan Türklere birtakım haklar verilmiştir (Dural & Eseler, 2016, s. 172). Türk göçleri için en önemli tarih 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, yani 93 Harbi’dir. Göçler, bundan önce Osmanlı-Avusturya Savaşları’nda da görülmektedir. 1806 tarihinde başlayan Türklerin bölgeden göçü üzerinde Rum, Sırp ve Bulgar milliyetçiliğinin etkisi büyüktür (Dural & Eseler, 2016, s. 174). Bölgedeki Türkler göçe ve din değiştirmeye zorlanmış; psikolojik savaşlarla, katliamlarla karşı karşıya kalmıştır. Yunan gazeteleri, Türklerin yaşadıkları kötü durumları yazmıştır (Dural & Eseler, 2016, s. 176-178). Çalışmada, Bulgar, Yunan ve Sırp’ların Türklere yaptıkları katliamlara, tarihi kaynaklara atıflarda bulunarak yer verilmektedir. Türklerin Hıristiyan olmaya zorlanmaları, sadece can değil, ekonomik güvenliklerinin olmaması, Türkleri göç etmek zorunda bırakmıştır. Çalışmada,

Türk göçlerinin nedeninin yanı sıra, Türklerin göç ettikleri yıllar, ülkeler ve kişi sayıları da tablolarla verilmiştir. Çalışma, Fransız Devrimi ile başlayan milliyetçilik etkisi ile ayaklanan Balkan ülkelerinin birbirlerinin ve Rusya'nın yardımıyla bağımsızlıklarını elde ettiklerini ve yıllarca bir arada yaşadıkları Türkleri topraklarından kovduklarını ve yaşanan acı tarihi anlatmaktadır.

“Güney Azerbaycan Milli Hükümeti (1945-46) ve Seyit Cafer Pişeveri”, İran'da yaşayan Azeri halkın, baskılara ve zorbalıklara karşı mücadelesini anlatmaktadır. Kaçarlar döneminde ticaret ve sanayi merkezi olan Azerbaycan, İran için oldukça önemliydi. Güney Azerbaycan siyasal ve ekonomik öneme sahipti. Rıza Han Pehlevi'nin iktidara gelmesi ile Azerbaycan Türkleri üzerinde baskı kurarak Azerbaycan Türklerine milli kimliklerini unutturma amacına yönelik zorbalıkları, Azerbaycan'ın gücünü kaybetmesine sebep olmuştur. Ekonomik merkez Tebriz'den Tahran'a kaydırılmış ve Azerbaycan halkı yoksullaştırılmıştır. Azerbaycanlıların Türk olmadığı vurgulanmış, Türkçe aşığılanmış; aynı zamanda ari ırk oldukları düşüncesi empoze edilmeye çalışılarak Azerbaycan Türkleri yüceltilmiştir. Türkçe isimler değiştirilmiş, Türkçe konuşmak yasaklanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde, savaşın yarattığı durumlar ve Rıza Han'ın halktan destek alamaması Rıza Han'ın iktidarına son vermiştir. Bu iktidarın sonlanması, zorbalık gören Azerbaycan Türkleri için bir ümit doğurmuştur. Çeşitli partiler kurulmuş ve özerklik mücadelesi başlamıştır. Hiçbir parti Seyit Cafer Pişeveri'nin kurduğu parti kadar başarılı olamamıştır. Seyit Cafer Pişeveri'nin başarısı milli değerleri önemsemesinden gelmektedir. Rusların da desteğiyle Pişeveri bağımsız Milli Hükümeti'ni kurmuştur. Devlet politikaları başarılarla devam ederken Rusya'nın desteğini çekmesi ve ABD'nin İran'a desteği dengeleri tekrar değiştirmiştir. Azerbaycan Türkleri katledilmiş, tüm merkezler dağıtılmış ve Türkçe kitaplar yakılarak yok edilmiştir (Keskin, 2016, s. 201-218). Bu çalışma, Azerbaycan Türklerinin bağımsızlık mücadelesini ve bu mücadelede en önemli siyasi isim olan Cafer Pişeveri'yi anlatmaktadır. Azerbaycan Türklerinin, kendi tarihlerinde yaşananları bilmeleri milli kimliklerinin oluşmasında şüphesiz ki etkilidir. Akça'nın çalışmasında da vurguladığı gibi milli kimlik geçmişi bilmekle oluşur. Her ne kadar gerçeği olduğu gibi gözler önüne seremese de tarih bilimi; milletlerin birliği için önemlidir, yaşanan zorluklara, zorbalıklara ve katliamlara rağmen birbirine tutunan ya da tutunmak zorunda kalan toplulukların geçmişlerinden güç almalarını sağlar. Geçmiş geleceğin öngörülmesine her zaman imkân vermese de İran'da Azerbaycan Türkleri üzerinde devam eden Irkçılık ve asimile edilme çalışması sorununun devam ettiği bilinmektedir. 2006 yılında yayınlanan bir karikatür Türkçeyi aşığulamaktadır ve bu yayın Türklerin ayaklanmasına sebep olmuştur. Bu ayaklanma sonucunda Güney Azerbaycan Türklerinin devlet içindeki önemi anlaşılmıştır (İpek, 2012, s. 278). Ancak hala Güney Azerbaycan Türklerinin ırkçılığa maruz kaldığı haberleriyle karşılaşmaktadır.

“Çanakkale Savaşları'nda İtilaf Kuvvetleri Üssü İmroz Adası (Gökçeada)” bölümü, I. Dünya Savaşı'ndaki önemlerinden bahsedilmeyen adaları, özellikle Gökçeada'yı konu almaktadır. Yazarın ifadesiyle, İtilaf Devletleri tarafından üs olarak kullanılan bu adalarla ilgili o döneme ilişkin yazınlara kolay erişilemediği ve bu Türk adalarının düşman saflarında yer almışlar gibi görülmesi sebebiyle literatürde kendilerine çok az yer verilmiştir (Şahin, 2016, s. 220). Çalışma, adaların I. Dünya Savaşı'ndaki konumunu/durumunu/önemini açığa çıkardığı ve literatüre katkıda bulunduğu için önemlidir.

“Birinci Dünya Savaşı'nda Toplumsal Değişim: Yeni Zenginler ve Harp Fakirleri” çalışmasında anlatılan; Birinci Dünya Savaşı sırasında yerli burjuvazi yaratma çabalarının daha önce toplumda var olmayan zenginleri ortaya çıkarmasıdır. Savaş dönemi zorlukları, kıtlıklar, vergiler, karaborsacılık, vurgunculuk faaliyetleri bir kesimin fakirleşmesine sebep olmuştur. Dönemin zenginlerini iktidar yaratmış ve sınıflı toplum yapısına geçilmiştir. Bu zenginler ve fakirler döneminin edebiyatında, bu zenginlerin eleştirilerine sık sık rastlanır (Aşçı, 2016, s.

245-263). Çalışmanın yazarı edebi metinleri inceleyerek toplumdaki zengin-fakir ayrımını ortaya çıkarmıştır.

“I. Dünya Savaşı ve Osmanlı ile Yabancı İstihbarat Arasındaki Gizli Mücadele” çalışması, 19. yüzyılda Batı ülkelerinin Osmanlı topraklarından en fazla payı alabilmek için giriştikleri ajanlık faaliyetlerini anlatmaktadır. Her ülkenin kendine has ajanlık faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Osmanlı ileri gelenleri, devleti sadece kendilerinin kurtarabileceğine inanmakta, iktidarı ele geçirmeye çalışmaktaydılar ve Osmanlı’da dışarıdan gelen casusluk faaliyetlerine karşı koyacak gerçek bir istihbarat teşkilatı yoktu (Çevik, 2016, s. 272). Çevik (2016, s. 282), Batı ülkelerinin 19. yüzyıldaki istihbarat hareketlerinin etkilerinin ülkemizde hala devam ettiğini söylemektedir. “Göçlerin ve Katliamların Dayanılmaz Gerçekliği Üzerine” çalışmasında, tüm milletlerin tarihlerinde acımasız oldukları dönemler olduğundan, güçlü olanın her zaman haklı olduğundan ve her ülkenin her zaman kendine göre haklı olduğundan (olması gerektiğinden) bahsedilmektedir.

“Türkistan’da Milli Kimliğin Uyanışı ve I. Dünya Savaşı” çalışmasında, Rusya İmparatorluğu’nun Türk illerini işgallerinden tarihi süreçleriyle bahsedilmekte, Rusya’nın Türkistan’ı işgal ettikten sonra Türkleri asimile etme çalışmaları açıklanmaktadır. Daha sonra, Rusya idaresindeki Türklerin isyanları ve bu isyanlardan, çok fazla kayıp verilmesine rağmen, olumlu sonuçlar alındığı anlatılmaktadır.

“Etnik Süpürme ve Mağduriyet Arasındaki İlişki(sizlik): Sosyalist Bulgaristan Örneği” çalışmasında, sosyalist rejim döneminde işlenen insanlık suçları ve mağduriyetin nasıl ilişkilendirildiği, 1980’lerde Bulgaristan’daki Türk azınlığı üzerindeki etnik süpürmenin tarihsel bağlamı, günümüzde nasıl konumlandırıldığı ve mağdurların tepki biçimleri incelenmiştir. Çalışma, görsellerle ve raporlarla desteklenen ayrıntılı bir çalışmadır.

“Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Milli İktisat Fikrinin Gelişimi ve İtibari Milli Bankası’nın Kuruluşu” çalışması, Osmanlı’da yerli burjuvazi yaratma çalışmalarını anlatmaktadır. Yerli burjuvaziyi oluşturmak için, I. Dünya Savaşı sırasında yerli girişimcilere kredi desteği verecek bankalar kurulmalıydı. Çünkü Fransa ve İngiltere kontrolündeki Osmanlı Bankası’ndan yeterli destek alınamıyordu. Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası da kurulan bankalar arasındaydı (Semiz, 2016, s. 358-365). Çalışma, milli iktisat düşüncesinin ve yabancı ülkelerin ekonomik boyunduruğundan kurtularak milli ekonomiye geçmek için önemli bir adım olan Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası’nın amacını açıklamakta, tarihi sürecini anlatmaktadır.

“Ahıska Türklerinin Trajik Hayatı”, Ahıska Türklerinin Osmanlı Devleti’nin bünyesine girmelerini, Ruslarla, Gürcülerle ve Ermenilerle mücadelelerini, göçe zorlanmalarını, katledilmelerini ve Ahıska’nın Gürcistan’a bırakılmasını anlatmaktadır. Zeyrek (2016, s. 374-375), Enver Paşa’nın Ahıska üzerinde özel hassasiyeti olduğunu ve Kazım Karabekir’in bölgenin Osmanlı bünyesinde kalması için bir çaba sarf etmeyerek Gürcistan’a bıraktığını söylemektedir. Çalışmada, Ruslar için savaşmak zorunda kalmaları ve daha sonra sürülmeleri, sürülürken hayatlarını kaybetmeleri ve sonrasında vatansız kalmaları anlatılmaktadır. Ahıska Türkleri hala topraklarına dönememiştir. Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Rusya, Özbekistan, Kırgızistan, Ukrayna ve ABD başta olmak üzere çeşitli ülkelerde 550-600 bin Ahıska Türkü yaşamaktadır. Zeyrek (2016, s. 377), Türkiye’ye birçok ailenin göç ettiğini ancak yeterli olmadığını ve Türkiye’nin Ahıska Türklerinin sorunu çözmesi gerektiğini söylemektedir.

“Tarihe Tanıklık: Mir Möhsün Nevvab ve 1905-1906 Yıllarında Ermeni-Müslüman Çatışması”, Ermeniler ve Türkler arasında olan olayların tarihe doğru bir şekilde düşmediğini, Ermenilerin kendilerini mazlum gösterdiklerini ancak zulmedenin onlar olduğunu ve “Alim, filozof, şair, tarihçi, ressam, eğitimci” (Asker & Ayan, 2016, s. 382) Mir Möhsün Nevvab’ın kaleminden doğruları okuyabildiğimizi anlatmaktadır. Çalışma, Mir Möhsün Nevvab’ın hayatını, 1905-1906 olaylarını ve Mir Möhsün Nevvab’ın kaleminden bu olayları ayrıntılı olarak verir. O dönemde Türk aydınları tarafından yeteri kadar anlatılmadığı için olaylar farklı

aktarılmıştır (Asker & Ayan, 2016, s. 381). Bu sebeple çalışma, literatüre önemli bir katkı sağlamıştır.

“Ermeni Tehciri ve Almanya” bölümü, Almanya’nın Ermeni Tehciri’ni soykırım olarak kabul etmesinin nedenlerini incelenmiştir. Türk-Alman İttifakı, Alman Islahat Heyetleri, Almanya’nın Ermeni Tehciri’ndeki sorumluluğu anlatılmış, soykırım iddialarına dayanak gösterilen Alman belgeleri incelenmiştir. Sarı (2016, s. 418), Almanya’nın sorumluluktan kaçtığı ve kendi soykırım suçuna başkalarını da ekleyerek soykırımı sıradanlaştırmaya çalıştığı için Ermeni “soykırımını” kabul eden ülkeler listesine girdiğini belirtir. Bu çalışmadan anlaşıldığı üzere, soykırımı kabul eden diğer ülkelerin de kabullerindeki menfaatleri araştırılarak, olaylar eleştirel bir gözle incelenmelidir.

“Ermeni ‘Soykırımını’ Tersten Okumak: Türklerin Büyük Felaketi”, Türklerle barış içinde yaşayan Ermenilerin Osmanlı’nın zayıflamasıyla birlikte saf değiştirerek Rusların da desteğiyle Türklere zulmetmesini anlatmaktadır. Çalışma, bu zulümlerin Ermeni Tehcirinden önce gerçekleştiğini açıklamakta ve dolayısıyla tehcirin sebebini ortaya koymaktadır. Ermeniler, Ermeni çetelerinin Doğu Anadolu ve Kafkasya’da Türkleri katletmelerinin ve vahşice işkence etmelerinin uluslararası kamuoyuna yansımalarının önüne geçerek, Ermeni Tehciri’nin uluslararası arenada soykırım olarak kabul edilmesini sağlamaya çalışmaktadırlar (Boz, 2016, s. 427-453). Çalışma, Osmanlı’yı Ermenileri tehcir etmeye götüren süreci anlatmaktadır.

“Sözde Ermeni Soykırımını Tek Başına Tanıyan Devletlere İlişkin Dört Hukuk Tezi” bölümünde, soykırımın ne olduğu tanımlanmış; devlet dışı silahlı grupların işledikleri suçlardan uluslararası kamuoyunda sorumlu tutulması gerektiği söylenmiş ve Ermeni çetelerinin I. Dünya Savaşı sırasında işlediği suçların savaş suçu değil soykırım suçu olduğu ancak Ermenilerin Türk soykırımını yaptıklarını hiçbir zaman kabul etmedikleri ve bu soykırımı dile getiren tarihçileri düşman ilan ettikleri (Güzel, 2016, s. 463) anlatılmıştır. Güzel (2016, s. 465), Ermenilerin sözde soykırım iddialarını kabul eden ve Ermenilerin Türklere uyguladığı soykırımı kabul etmeyen devletlerin Birleşmiş Milletler Hukuku’na göre ırk ve din ayrımcılığı yaptığını söylemektedir. Türk soykırımını tanımamak aynı zamanda jus cogens ilkesine de aykırıdır. Dahası, Güzel (2016, s. 467), Türk soykırımını tanımamak “Birleşmiş Milletler’in kuruluş amacına ve ilkelerine aykırıdır” demektedir. Son olarak, çalışmada Türkiye Cumhuriyeti’nin bu durum karşısında yapabilecekleri, hakları ve sebepleri dört farklı tez olarak sunulmuştur.

“Uluslararası Terörist Eylem Olarak 1915 Ermeni Van İsyanı” bölümünde, savaşın tanımı yapılmış, iç savaşın ne olduğu açıklanmıştır. “Güçlü direnç” ve “etkin kontrol” kavramlarından bahsedilmiş, iç savaşın uluslararası iç savaşa dönüşmesi anlatılmış ve Dünya Savaşları’nda ve iç savaşlarda savaş suçu kavramına değinilmiştir. Çalışmada, iç savaş ve terörizm arasındaki fark açıklanmıştır. Son olarak, Van İsyanı’nın bir terör eylemi olduğu vurgulanmış ve Ermeni silahlı gruplar tarafından işlenen savaş suçlarına yer verilmiştir. Bölümde, Van İsyanı’nın, olaylarda Türk ve Kürt sivillerin öldürülmesinden dolayı bir terörist eylem, Ermeni devlet dışı silahlı güçlerinin Rus ordusunun kontrolü altında olması sebebiyle de “Uluslararası Terörist” eylem olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Güzel, 2016, s. 487). “II. Abdülhamid Dönemi’nden Tehcire Ermeni Mezalimi” bölümünde de Osmanlı Devleti’ni tehcir kararı vermeye götüren süreç; Ermenilerin yaptığı katliamlar anlatılmaktadır.

Kaynakça

- Akça, G. (1998). İptidai Kavimlerde Din Anlayışları Teorileri ve Emile Durkheim (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akça, G. (2003a). İptidai kavimlerde din anlayışları teorileri ve Emile Durkheim (Yüksek lisans tezi özeti). *Tabula Rasa*, 9, 157-172.

- Akça, G. (2003b). Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akça, G. (2003c). Ahilik geleneği ve günümüz Fethiye esnafı (Doktora tezi özeti). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 209-219.
- Akça, G. (2005a). Moderninden postmoderne kültür ve kimlik. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 1-24.
- Akça, G. (2005b). Postmodernite ve ulus devlet. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 232-257.
- Akça, G. (2007). Osmanlı millet sisteminin dönüşümü. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 6(1), 57-68.
- Akça, G. (2010). *Osmanlı devletinde bilgi ve iktidar*. Konya: Palet Yayınları.
- Akça, G. (2013). Devletler, toplumlar ve çoğulculuk tartışmaları: Gerçekler ve kurgular. *Yeni Türkiye*, 50, 478-491.
- Akça, G. (2016a). Tarihin bilimsel mahiyeti tartışmaları. Görsoy Akça & İkbâl Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 83-112) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Akça, G. (2016b). Çokkültürlü eğitim ve toplumsal-siyasal sonuçları: Görüşler, uygulamalar ve değerlendirmeler. A. G. Vurucu & G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Doğudan Batıya devletler, toplumlar, farklılıklar* (s. 539-562) içinde. İstanbul: Aygan Yayıncılık.
- Akça, G. (2017). Fütüvvetçilikte ve Türk fütüvvetçiliğinde (Ahilik) ideal insan ve ahlakı. *Turkish Studies*, 12(3), 41-58.
- Akça, G. & Başer, D. (2011). "Karanlığın yok oluşu." gelişen teknolojinin gizlilik ve mahremiyet üzerindeki etkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 19-42.
- Akça, G. & Demirpolat, A. (2003). Heterodoxy-orthodoxy tartışmaları ve Türk fütüvvet teşkilatı (Ahilik). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 203-213.
- Akça, G. & Hülür, H. (2004). Osmanlı-Türk düşüncesindeki Doğu-Batı imgelerini küreselleşme tartışmaları bağlamında yeniden düşünmek. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 259-282.
- Akça, G. & Hülür, H. (2006). Osmanlı hukukunun temelleri ve Tanzimat dönemindeki hukuksal yeniliklerin sosyo-politik dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, 295-321.
- Akça, G. & Hülür, H. (2007). Tanzimat'tan cumhuriyete siyasal ve hukuksal yapının modernleşmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, 235-269.
- Akça, G. & İnce, Y. (2015). *Klasik Osmanlı çağında tarih, meşruiyet ve rüya*. Konya: Palet Yayınları.
- Akça, G. & Vurucu, İ. (2010). Çok kültürlülük tartışmaları, toplumsal bütünlük kaygısı ve yeniden milletleşme (Kazakistan Halkı Asamblesi örneği). *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24), 13-42.
- Akça, G. & Vurucu, İ. (2016). *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar*. Konya: Eğitim Yayınları.
- Akça, G. Vurucu, İ. (2016a). Çok kültürlülük tartışmaları, toplumsal bütünlük kaygısı ve yeniden milletleşme – Kazakistan Halkı Asamblesi örneği. A. G. Vurucu, G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Doğudan Batıya devletler, toplumlar, farklılıklar* (s. 77-106) içinde. İstanbul: Aygan Yayıncılık.
- Akça, G. & Vurucu, İ. (2016b). Anadilinde eğitim hakkı ve ulus devlet sistemlerinde uygulanabilirliği. A. G. Vurucu, G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Doğudan Batıya devletler, toplumlar, farklılıklar* (s. 471-497) içinde. İstanbul: Aygan Yayıncılık.
- Asker, A. & Ayan, S. B. (2016). Tarihe tanıklık: Mir Möhsün Nevvab ve 1905-1906 yıllarında Ermeni-Müslüman çatışması. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 381-400) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.

- Aşçı, B. (2016). Birinci Dünya Savaşı'nda toplumsal değişim: yeni zenginler ve harp fakirleri. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 245-263) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Boz, H. (2016). Ermeni "soykırımını" tersten okumak: Türklerin büyük felaketi. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 427-453) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Çevik, İ. (2016). I. Dünya Savaşı ve Osmanlı ile yabancı istihbarat arasındaki gizli mücadele. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 264-283) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Demirpolat, A. & Akça, G. (2004). Ahilik ve Türk sosyokültürel hayatına katkıları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 355-376.
- Demirpolat, A. & Akça, G. (2008). Osmanlı toplumunda modernleşme ve ulema. *EKEV Akademi Dergisi*, 36, 119-132.
- Demirpolat, A. & Akça, G. (2009). Osmanlı toplumunda devlet ve ulema. *EKEV Akademi Dergisi*, 38, 1-10.
- Dural, A. B. & Eseler, B. (2016). İmparatorluktan ulus-devlete Rumeli'de yaşanan Türk göçleri ve muhacirlik sorunu. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 161-200) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Gökalp, Y. (2016). İdeoloji'nin kuramsal serüveni ve Batı Marksizmi. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 139-158) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Göksu, E. (2016). İnsan, şiddet ve savaş üzerine. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 62-82) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Güncüt V. A., Akça, G. & Vurucu, İ. (2016). *Doğudan Batıya: Devletler, toplumlar, farklılıklar*. İstanbul: Aygan Yayıncılık.
- Güzel, M. Ş. (2016). Sözde Ermeni soykırımını tek başına tanıyan devletlere ilişkin dört hukuk tezi. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 454-471) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Güzel, M. Ş. (2016). Uluslararası terörist eylem olarak 1915 Ermeni Van İsyanı. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 472-488) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Hocaoğlu, D. (2016). Savaş ve barış üzerine. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 30-61) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Hülür, H. & Akça, G. (2005). İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e toplum ve ekonominin dönüşümü. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, 311-341.
- Hülür, H. & Akça, G. (2007). İmparatorluktan cumhuriyete siyasal bütünlük ve ulusalcılık söylemi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 311-335.
- İpek, C. D. (2012). Güney Azerbaycan Türklerinde kimlik sorunu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 7(1), 267-283.
- Keskin, A. (2016). Güney Azerbaycan Milli Hükümeti (1945-46) ve Seyit Cafer Pişeveri. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 201-218) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Sarı, Ç. (2016). Ermeni tehciri ve Almanya. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 401-426) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Selçuk, T. A. & Akça, G. (2014). Konya kent merkezinde sosyoekonomik özellikleri farklı olan bölgelerde yaşayan bireylerin sosyal destek ve ruhsal sağlık durumlarını etkileyen faktörler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(4), 207-215.
- Semiz, Y. (2016). Birinci Dünya Savaşı yıllarında milli iktisat fikrinin gelişimi ve İtibari Milli Bankası'nın kuruluşu. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 355-369) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.

- Şahin, Ç. (2016). Çanakkale Savaşları'nda İtilaf Kuvvetleri üssü İmroz Adası (Gökçeada). G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 219-244) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Vurucu, İ. (2016). Psikolojik savaşın ve propagandanın kültürle ilişkisi. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 113-128) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Zeyrek, Y. (2016). Ahıska Türklerinin trajik hayatı. G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Savaş ve toplum: Savaş üzerine yazılar* (s. 370- 378) içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.